

Kölcsey Ferenc

Kritika (részletek)*

■ Nincs nálunk sem inkább gyűlölt, sem kevésbé értett szó, mint ez: *kritika!* A nagyobb rész olcsárlásnak és hibák után leskődésnek tartja azt, mely az írói világban elrettentéssel pusztaságot, az olvasó világnak pedig untatás által csömört okoz. E fonák hiedelem kétségkívül oly író fejében származott, ki saját dolgozásait igazító kezek alá venni sem elég belátással, sem elég türelemmel nem bírt. Annak, aki lágyan bánik magával, igenis, szüksége van másoktól hasonló lágysággal fogadtatni. Az pedig, ki műveinek a Horáctól annyira ajánlott törlőgetéssel készít maradandóságot, bátran lép a kemény bíró elébe is; mert a legrosszabb esetben legalább útmutatást remél, minél fogva hibáiból mindinkább kivetkezhető, a tökélet fópontjához közelíthessen.

Embernek ártalmasb féрге nincsen az önszeretetnél. A szert és mértéket meghaladó írói önszeretet legbizonyosabb út az írói dicsőséget örökre elveszteni. Mert ne higgyétek, hogy volna ember eléggé erős mindég és mindenben a leghelyesebbet egyszerre kitalálni. Legtöbb esetben vagy saját gondolkozás, vagy idegen intés tanít meg a rossz helyett jót, s a jó helyébe jobbat tenni. Homér száz meg száz Aristarchus kezén ment keresztül míg azzá lón ami; s Shakespearenek régi nyomtatványiból megmutatta Tieck, miképpen javított ő dolgozásain, melyek nevét megdicsőítették. E példa tükör gyanánt szolgálhat némely úgynevezett geniéknek, kik műveiket ihlés által származottaknak vélvén, azokat hibátlanoknak tartatni kívánják; s benne sem magoknak változtatást, sem másoknak szabad ítéletet nem engednek.

Jobbítgatás a maradandóság egyedül való talpköve; a jobbítgatás pedig szükségesen hibakeresést és találást teszen fel. Nincs író, kinek gondolkozásmódja, ismeretei, hajlandóságai s művei jobbítást nem fogadhatnának el; s jaj annak, ki ezen jobbításra teljes erővel nem törekszik! De a jobbítás mestersége nehezebb, mint gondolhatnók. Nem elég változtatni, nem elég szót szóval, sort sorral felcserélni; hanem principiuminkat tisztogatni; ismerete-

inket mind bővíteni, mind célra irányzani; érzelminket s gondolatinkat nemesíteni, s művészi hajlékonysághoz szoktatni; fantáziánkat gazdagítani, erősíteni és fékezni; nyelvünknek, kitételeinknek könnyű lebegést, erőt s ezerféle, de mindég illő, szint keresni: ez a titok, ami által a klasszikusság úta felnyílik.

Ismerd tenmagad! mond a régiség bölcse; s ez igazságra nincs senkinek nagyobb szüksége, mint az írónak, ki a jelenkor és maradék szemeit magára készül fordítani. A könyvszerző rendeltetése magas rendeltetés. Ki az élet szempillantatnyi szükségei miatt, s a könyváros parányi zsoldjáért irogatja be az íveket; ki valamely keresztülfutó véleménynek, vagy a hatalmasok céljainak áldozza tolát: az elvette jutalmát az életben, s a maradék tiszteletére számot ne tartson. Camoens éhen hala meg, Rousseau üldöztetett; de fejéhez és kebléhez mindegyik hű maradt, s dicsőségek el nem enyész örökké. Ha velök osztozni akarsz, ne válaszd a tágas utat, melyen a sokaság tolong; hanem vonulj félre, s tedd meg a leghosszabb, legnehezebb menetelt: szállj le saját magadba. Vedd szoros vizsgálat alá minden érzelmeidet, gondolataidat s ismereteidet; s akár belső kútfőkből forrottak ki, akár tapasztalás és tanulatás által kívülről eredtenek: válaszd ki közülök a jót, szépet és valót; s tedd szíved és lelked elkerülhetetlen szükségévé. Ez az első és legfontosabb lépés; mert csak így lehetséges írásaidnak a tiszta és való érzés bélyegét viselni. E nehéz munkát szakadatlanul kell egész életedben folytatnod; s egyszersmind tanulnod ismerni másokat is, kik előtted a kevesektől ismert pályán dicsőséggel jártanak.

[...] Alapos bizodalom maga eránt a nagyság egyik alkotórésze; de ezen bizodalmot csak akkor bírhatod méltólag, mikor az érdeklött választási tehetséget hosszú tanulás és gyakorlat által sajátoddá tehetted. S ezen választási tehetség, vagy ha tetszik, tudomány az, amit *kritikának* neveznek.

[...] Az emberi ész alaptörvényei mindég és mindenütt ugyanazok; s ha közönséges és magányos nevelés, ha val-

lás és polgári alkotvány, ha fonák észrevételekből eredt principiumok és szokások itt és ott elhomályosítják is: a vizsgáló fej, eredeztetés, hasonlítás és következtetés által tisztába hozhatja; s az emberi ész Memphisben mint Athenaeben, Londonban mint Otahitiban bizonyos egyetemi szabásokra vonhatja vissza, mik az egész földkerekségen keresztül sinórmérték gyanánt szolgálnak. Ha így van az ésszel, így kell lenni az ízléssel is; mert ez a józan ész elengedhetetlen befolyása; s mondanom kellene, vezérlése alatt formált érzésnél nem egyéb. Az ízlés, való az, a személyesség sokféleségéhez képest ezerképpen különbözik. De midőn egyetemiségről van szó, minden személyeségi különözésektől el kell vonni magunkat. [...] A szép, s minden vele határos érzés, minden kor, hely és éghajlat embe-reiben egyforma alapvonásokkal tündöklött. [...]

Kettőt beszélek: egyet, hogy van, legalább lehetséges bizonyos egyetemi értékű alapokon épült kritika; másat, hogy ily kritikának birtoka nélkül egy nagyra törekedő író sem lehet.

[...] Isten az embert sok és sokféle belső erővel készítette ki, de csak az fejthet ki magából minden erőt, ki sok és sokféle tárgyakkal teszi lelkét öszveérésbe. Kinek a virágfestés szerencsésen ütött ki, lehetetlen, hogy az emberi alakfestés elérhetetlen munka legyen; mégis, ha ecsetét napjai mindegyikén egyedül virágra használta, természetesen kicsinykörű festő fog maradni; s mi leszen még, ha virágban is nem dolgozott egyeben azon bokrétán kívül, amit szeretője keblén legelőszer meglátott? Ez egyetlenegy forma, egyetlenegy helyzet és színadás bilincsbe veti képzeletét, hogy túl rajta emelkedni ne tudjon. Így történ az írókkal is s írók közt a költővel leggyakrabban. Nem mondom azonban, hogy az írónak mindenfélét kelljen próbálnia; azzal is örömet megelégedném, ha sokfélét nem próbál: ohajtásom teljesítve van, mihelyt az író a maga tárgyát minden viszonyban, s minden oldalról a lehetséges mélységgel tekintette; mihelyt formákban és tónban magát meggazdagította, s erővel hajlékonyságot, s hajlékonysággal biztos lebegést párosítani tud; s pályája folytában sem lankadás, sem ismétlés, s egy pont körül egyformán kerengés által magát meg nem únatja.

Azt kérdelem már: miként lehessen a nemzet jobb agyagból gyúrt íróiban a mindezekre megkívántató studiumot leghathatósban felébreszteni? A magányos készület hasznos is, elkerülhetetlen is: mégis, ha csak magunkat halljuk, utóljára fejességre szokunk. Idegen ítélet hallása érezteti velünk, hogy a dolgot más szemekkel is lehet tekinteni; hogy van még olyan is, amit nem tudunk, vagy nem jól tudunk; hogy abban, amit hibátlanak hittünk, gáncsoskodni is szabad; hogy önszere-

tetünk hízelgésesei idegen szemeket hiányainkra nézve be nem hálózhatnak s több ilyeket. [...]

Sok nagy író műveit ismerjük, de kevésről jött emlékezetbe: mint jutott elég erőre oly műveket készíthetni? Annál becsesb előttem Goethének önéletírása; mivel abban sokat szól azon studiumokról, miknél fogva magát íróvá képezte. Jegyezzétek meg e körülményt, mely szerént magát s műveit barátainak, például Herdernek és Mercknek ítéletei alá szerette bocsátgatni. E szokás, úgy hiszem, az ő írói nagyságának egyik igen nevezetes elősegítője volt. És keressetek a tudomány történeteiben példákat; s nem úgy találjátok-e, hogy valahol több klasszikusságra törekedő írók őszinte barátsággal kapcsolódtak öszve, ott a való studium, és studium által a művészi lélek felébredezett, s gazdagon fejlett ki. [...]

Az ellenvetés, jól tudom azt, már évek előtt megtéte-tett; mert, úgy mondanak, kezdő literatúrában, mint ez a miénk, nem korbácsra, azaz részrehajlatlan megítélésre, hanem sarkantyúra, azaz (ha jól értjük) éljenkiabálásra és díjosztásra van szükség. Oly állítás, amit vagy nem értek, vagy nem hihetek. A kezdő literatúra emberei, mint a már teljes virágzatú literatúra emberei is, vagy nagyok, vagy kicsinyek. A mi kicsinyeinkről nem szólok, nagyjainkat pedig ami illeti: lehet-e nagy igazságtalanság nélkül általában mondani, mintha ők a közönség javulásában azt az úgynevezett sarkantyút meg nem kapták volna. Csokonai, ki a maga korában nagy figyelmet érdemlő jelenés vala, köz-enthusiasmussal fogadtatott; Kisfaludy Sándor neve a haza egyik sarkától a másikig zengett mindjárt amikor Himfy megjelent; hasonlót lehet állítanunk Berzsenyiről is, ki legelső felléptével szokatlanul szép nyelve és heve által minden jobb kebelt mozgásba tett; azt hiszem, hogy Kisfaludy Károl és Vörösmarty sem vethettek a közönség szemére hidegséget. Ezen felszámolt írók már, kik minden kétségen túl nagyobb íróink közt a legnagyobbak közé tartoznak, minekutána saját kebelekből s a közönség tapsaiból önértést és önbizalmat méltán meríthettek: fogják-e magokat magányos kritikákkal elrettenteni? fognak-e egy Kazinczynak, Képlakinak, vagy Cselkövinek még oly kemény, még oly orákulumként zengő ítéleteik előtt is elnémulni? Örök tapasztalás szerént, kit egyszer az írói lélek szent dühe, vagy ha nem éppen szent dühe is, megkapott: annak többé a recenzen-sek egész egyesülete is gátat nem emel; s ha ettől félték, hiában van félelmetek most és ezentúl.

De ha elrettenteni, elnémítani nem tud a kritika gáncsolásaival: bizonyosan sarkantyú helyett szolgálni sem tud magasztalás által. A *Bécsi Múzsza* és *Mindenes Gyűjtemény* bajnokai vetekedve szórták egymásra komplementeiket.

A *Múzsza* versszerzői Voltairenek, Popenak, Hallernak, s a Múzsák tudhatják még kiknek, tétettek elébe; Péczely a *Henriáde* és *Zaire* parafrázisáért klasszikus írónak kiáltotta ki; literatúránk egésze csaknem minden hiány nélkülinek magasztaltott; s mindezek által melyik az a genie, ki felsarkantyúztatott, azaz a tökélet nagyobb lépcsőjére emeltetett volna? Kik voltak azok, kik a múlt század közepe után halálos zsibbadásba hullott nyelv grammatikai szerkesztésére, sajátságaira, erejére, s rejtekben lévő kincseire legelőször komoly és mély tekintetet vetettek? Nem Baróti és Révai-e, kik egymás műveit kíméletlen, sőt ellenséges vizsgálat alá vévén, s egymás erejétől nyomtatván, kölcsönösen hathatós studiumra ébresztettek fel? Nem Révai és Verseghe-e, kik egymás principiumit támadván meg, külön-külön a magokénak oltalmára, elme és tudomány kincseit halomra gyűjteni kényszerítették? Nem ezen kölcsönös kritikai villongásban vetette-e meg Horvát István a maga kolosszusi temérdekségű nyelvtudományának talpkövét? Révai tollcsatái nem egyebek voltak a legtisztább alapú kritikánál. A nagy embernek még gyengeségeiből is látható: miképpen az ő szívének mindenekfelett a nyelv ügye feküdt. De ott is, hol a literátori versengések (mint a később kezdődött neologizmusi közönséges perben) tisztátalan kútfőkből eredtek, a kölcsönös szemrehányásokból eredt hasznokat tagadni lehetetlen. A Kazinczy ellen történt felkelés alatt lettek gondosabb literátoraink a Révaitól mutatott útra figyelmezőbbek; kezdék Kazinczynak ragyogó oldalait – nyelvléleket és nyelvhajlékonyságot – ismerni; kezdtek magoknak saját írói karaktert alkotni. Legbizodalmasabb bátorsággal merem állítani, hogy ezen előre ment, s közrendületet okozott kölcsönös kritika és ellenkritika nélkül soha, például, Vörösmarty saját bélyegű, általható erejű, geniális nyelve nem lett volna lehetséges.

Ha egy céliránytalanul folyt, s mellékes tekintetek és pasquinádi formák által elundokított versenynek ily kitetszőleg nagy következei lőnek: minek nem kell még történnie, ha ezen versenynek hideg, részrehajlatlan, és célirányos vizsgálatot teszünk helyébe? A természet egyik alaptörvénye, mond Newton, a tunyaság törvénye; s higgyétek el, fennálló kritika nélkül mind író, mind literatúra vagy tespedésben marad, vagy tespedésbe süllyed vissza. Csak az igyekszik továbbhaladni, aki tudja, hogy az út egy része még hátra van. Volt idő, midőn ellenségnek kiáltottuk azt, ki itt vagy amott hiányt vetett szemünkre; ki ez vagy amaz írónkat emberi gyengeség nélkül valónak nem hitte. S miért? mert az idegenek, úgy mondánk, észre fogják venni hibáinkat. Ha tehát a Baróti Virgíliének recenzense a *Bécsi Annálisok*ban Barótit

Voss mellé, vagy éppen Voss elébe tette volna: lett volna-e azért a tiszteletre méltó öreg oly jeles mint Voss? s a magyar nemzet bírt volna-e oly Virgíli, mint a német? Pedig úgy hiszem, az volna a való cél, legalább annak kelene lenni, hogy jelesek és nagyok legyünk; nem pedig, hogy csekélységünk szomszédaink előtt rejtve maradjon. Ha vagynak fogyatkozásaink, s azokat magunk veszszük észre, kettőt nyertünk. Mert mind az idegenektől elragadtuk az időt azokat szemünkre vetni; mind a jobbulás útjára vezettük magunkat. Valameddig magunkat tömjénezük, s parányi tehetségeinket nagyító üvegen szemlélvén hibáinkra szemünkre bezárjuk; valameddig a bíráló kritikust kifogás nélkül garázdának, műveinket jobbitás alá nem eshetőknek, írói dicsőségünket csorbíthatatlannak hisszük: mindaddig gyermekek maradunk, s a mély tudományok pályáján és a szépművészség mezéjén egyenlőleg erő és ízlés nélkül fogunk bolyongani. Írók és olvasók örökös viszonyban vagynak egymással; íróival együtt halad az olvasóközönség, együtt állapodik meg, együtt marad hátra. A kritika következei mind a kettőre nézve jótevők, mert ha egyfelől az író studiumra kényszerítetik, másfelül az olvasó szemei megnyílnak, s kezd látni s ítélni. Egy egész századig volt Gyöngyösi István köztiszteletben, s Zrínyi feledésben; mert senki sem volt, ki szavát felemelvén, az érdemlett helyet mind egyiknek kimutassa. A *Bécsi Múzsza* korában Gyöngyösi János nem csak kedvelőket talált, de a verscsinálók egész nyáját követésre vonta; s lehet-e képzelné, hogy Csokonai és Vályi Nagy már akkor vissza ne rettentek volna az ízetlen példánytól, ha valaki oly erővel, ízléssel és tudománnyal szólalt volna meg, mint például, a *Siegwart* recenzense? Jól említem, midőn gyermekéveimben Himfy mellett Mátyásinak és Pócsnak versei mustaként olvastattak előttem; s ha lett volna, ki a közönséget Himfy és a más kettő közt szemmel látható különbségre figyelmezteté: lehetséges volt volna-e, legrövidebb figyelmezés után meg nem ismerni, hogy ha az első tiszteletre méltó művész, a más kettőt művésznek még csak nem is tarthatjuk? Száz ily példákhoz hozhatnánk elő; de inkább azt kérde: nyereségnek tartanók-e azon korba visszavetődni, melyet most rajzolék? igazságosnak hinnők-e, végtelen indolenciával rossz írónkat a jókkal egy sorban szenvedni? Nem vélnők-e károsnak, ha szép és rút közt választani nem tudván ízlésünk megtompulna; s jobb írónkat elfeledvén a rosszabb után indulnánk el? Íme pedig az esetek, melyek valamint eddig, úgy ezután is, ha a kritikát makcsúl számkivetjük, megtörténnek. – Igenis, visszamegyünk az időkre, midőn az érdem felett tisztelt Gyöngyösi István is csak úgy ismertetett, hogy a

Túnyogi haláláról írt kimondhatatlanul rossz, s az ő könnyűségével és rímelési módjával teljesen ellenkező versek neve alatt botránkozás nélkül olvastattak.

Valahányszor azon közönséges kedvetlenségről gondolkodom, mellyel az eddig imitt-amott megjelent könyvvizsgálatok nálunk fogadtattak: mindannyiszor visszásnak tetszik, hogy ezen kedvetlen fogadtatás oly nemzetben történik, hol az országos és megyei gyűléseken véleményét szabadon kimondani, s az ellenkező értelműek ellen szemben és nyilván kikelni, századok olta szokásban van. De talán a tünemény mégsem oly visszás, mint az első tekintet mutatja. Az emberi környülmények, principiumok és tettek rejtélyes szövedékekkel folynak egymásba, s egymáson keresztül. A magyar polgári alkotmány az arisztokráciai egyesületet tevő a monarchiai hatalom határtalansága ellen védsánccá. E századokat felülélt alkotmány a nemzet egész lényére, gondolkozására s módjaira természetesen nagy befolyást vőn; s innen a leghasznosb, s legártatlanabbul gondolt intézetek sem lelhetek közkedvességet, hanemha fennálló szokás szerént, az arisztokraták gyűlésében megvitatta, s helybenhagyva voltak. A közdolgok együttfolytatásába beleszokott, de a literátori helyheztetésekkel ismeretlen magyar figyelmessé lőn, midőn egyszer egy magányos író szokatlan példával előállott, s ítéletét valamely más íróról nyomtatásban elmondá. Szólani, így gondolá magában, szabad; de ez a nyomtatott ítélet nem egyéb végzésnél; végzést pedig csak forma szerént öszvegyűlt törvényhatóság tehet. Ezen hibásan alkalmaztatott principiumból származott a hit: hogy ítéletet hozni, szükséges nyelvújítást ajánlani, s több ilyenek, csak bizonyos, erre a célra alkotandó tudományos egyesületnek legyenek megengedve. Hazámfiak! a literátori világ egyedül a józan ész, ízlés, és tudomány igazgatása alatt van; hatalomegyesületek pedig, törvényszékek és törvényhatóságok itt nincsenek, s veszedelem nélkül nem lehetnek. Minden író egy független státus; szabad magát mással öszvekapcsolni, vagy mástól elszigetelni; szabad jó vagy rossz úton vándorlani; szabad íróársairól jól vagy rosszul szólani; szabad nyugalmit és dicsőséget elpazérlani vagy megalapítani; s e végetlen szabadságban, azaz függetlenségben, egyedül a hatás és visszahatás ereje tartja az egyeránt, nehogy végetlen zavar következék.

Nem volt az így mindenütt. Franciaországban a despotai principiumokkal bírt Richelieu, gondolkozása módját a politikai világból az íróiba általtette; s a francia akadémiát a literatúra földi castériumává alkotta. S mi történt? Hogy az akadémia a nyelvet legelőszér is birtokába vette s számtalan szavaitól megfosztván s békóba vetvén elsze-

gényítette: minden tudja. S tudhatja azt is, miképpen az akadémiai tagok mindazokat, kik saját fejeikből mertek gondolatokat formálni, üldözték, s ezáltal az ideák kifejlését, s a tudományos mélységre és nagyságra törekedés utát bezárták. Voltaire, D'Alembert, Diderot s mások a geniális Rousseau ellen öszveesküdtenek; mivel nem tőlök, hanem saját szívetől kért tanácsot. Rome de l'Isle, ki a természetnek új törvényeit fedezte fel, nem nyerhetett az akadémiában helyet és írásait egy akadémikusnak sem szabad volt említenie, mert Buffonban hibát mutatott ki. S a lélekölő despotizmus szelleme úgy áradt el egész Franciaországon, hogy literátori hírt szerezni többé senkinek sem lőn lehetséges, hanemha magát valamely tudományi törvényszék tagjává tehette. A tudomány minden ágaiban megjelenő folyóírások árendába adtak; s így annak előmente csak az árendási szabad kéjtől függesztetett fel. S ez okból még 1790-ben is Párizsban nem Linné, hanem Tournefort szerént taníták a fűvészséget; s L'Heritier, és Cavanilles az akadémiából kizárattak, mert Jussieu, a fűvészség árendása, Linnének egy tanítványát sem szenvedheté. Ekképp veték meg a franciák Newton derék találmányait is; míg azok egész Európán keresztül bevétettek: nálok a Descartes hipotézisei régi helyeiket még mindég megtartották. Így maradt közöttök, változatlan erejében a Corneille által felállított drámai három egység tudománya még akkor is, midőn Shakespeare hazája fiainak és a németeknek mustraként világitott; s hogy minden egyebet elmellőzzek, így maradt nyelvök örök poétai szegénységben még akkor is, midőn saját legnevezetesb íróik az ellen panaszkodni felállottak.

Egészen különböző játékszín nyílik fel német szomszédainknál. Franciákat szolgálilag követni vala a tón; s a gottschedi iskola állott divatban. Lessing felemelé szavát, s tőle kezdve saját fejével gondolkozni, és saját gondolatit s ítéleteit szabadon kimondani minden magát érző literátorban szokássá változott. Tudományos céhekről politikai környülményeknél fogva nem lehet szó; s minden magányos írónak megnyitatték az út a nyelvre, tudományra és közönségre annyi befolyást szerezhetni, amennyire személyési erejénél fogva képes volt. [...]

Sohasem hirdettem vak követést. Azt hiszem, minden ember, és minden nemzet, minden könyv, és minden literatúra a maga saját erejében, kiforrásában és színében legjobb. De a római nagyság talpkövei közül egyik legnevezetesb az, ami szerént a halhatatlan nép mindent, amit idegeneknél magára nézve jól és hasznosan alkalmaztathatónak látott, azonnal eltanulni és sajátjává tenni kész vala. Nem mondom, hogy úgy ítéltetek a művészség tárgyairól mint Lessing vagy Winckelmann, Sulzer vagy

Engel, Herder vagy Jean Paul, vagy Schlegel vagy akárki más; nem mondom hogy higgyétek állításaikat, vegyétek által principiumikat és formáikat; s nem fogom sajnálni, ha a németek leghíresebb filozófjaitól, természetvizsgálóitól, stilisztáitól, kritikusaitól, és amiktől még tetszik, semmit, amit találtak vagy tanítottak, elfogadni nem akartok is. Csak küzdjétek és forrjátok ki saját erőtokben; csak törekedjétek széles és sokoldalú s mélyen megvizsgált ismeretekre; csak szerezzétek magatoknak auktoritástól független, s iskolai és polgári előítéletektől megtisztított, magánállható ítéletet; csak tanuljatok idegen magasztalásban s az önszeretet sugalmaiban kételkedni, s nem üres főtől jött gáncsot becsülni; csak ismerkedjétek meg alaposan mind a nemzeti, mind az idegen literatúrák becseikkel és fogyatkozásaikkal, mint az ő nagyjaik mindezeket tevék: azonnal mindazoknak elég lesz téve, kik benneteket a bölcsesség és dicsőség után szemlélni ohajtanak.

Az itt előszámlált pontok között nem könnyen van előttem nevezetesebb, a nemzeti literatúra becsével és fogyatkozásaival megismerkedésnél. Egy közönséges, de tiszta és célirányos kritika itt elkerülhetetlen. Midőn még Zrínyi feledésben volt, s a két Gyöngyösin, Pócson, s némely más hasonlókon kívül alig volt valami, ami a közfigyelmet foglalatoskodtatá, embereink a költés főpalcán lenni hittek bennünket; s arról, hogy Európa több nemzetei talán felettünk vagynak, nem is álmodoztanak. Ily nevetséges elhittség, látnivaló, minden előre törekedést és haladást lehetetlenné tesz: mert a haladni akaróknak tudnia kell, van-e még pálya megfutnivaló, s merre, s mily kiterjedt? De miközöttünk még most is sokan vagynak, kik sem a hátralévő pályákat, azaz pótolást váró fogyatkozásainkat nem ismerik; sem (ami hasonló figyelmet érdemel) való becsünket erányos szempontból soha sem tekintették. S az ilyenek szeméit mi fogja, vagy mi foghatja valaha megnyitni, a szükséges ismeretekkel, józansággal és erővel bíró kritikuson kívül? Azonban addig is, míg egy ilyen kritikus fellépne, tekintsük literatúránk mostani állását keresztül, amennyire tudnillik, e jelen írás céljával öszvefér. Nálunk, úgy látszik, célerányosan fellépett, s rendes előkészületekkel felruházott írók még nagyon kevesen vagynak. Kétrendbeli folyóírásaink minden lapon bizonyítják, mennyire ismeretlenek vagyunk saját nyelvünk grammatikai alkotványával is; s hol a grammatikai tudomány sincs még megszerezve: mit várjunk ott egyebet? Való, hogy vannak nyelvtanítóink egymással értelemben ellenkezők; s tegyük fel, mintha még kétséges volna, kiknek értelme legyen hibátlanabb? de mit fogunk mondani, ha íróink nagyobb része minden sorban megmutatja, mennyire ismeretlen legyen min-

den névvel nevezendő nyelvtanítással; s mennyire sem nem követ, sem nem tud semmi törvényt, semmi szokást és principiumot; hanem egyedül tollának mechanikai mozdulatira bízza írói egész dicsőségét? Minden író, ki a klasszikusság magvait keblében hordja, bizonyos jókori szerelemmel viseltetik a nyelvhez, mi ötlet annak vizsgálatára, s mind alkotványában, mind külső és belső kincseiben szoros ismeretere vezet. Minden nemzetbeli klasszikus, készített légyen bár prózát, vagy verset, ezen oldalról tündökölteti legnagyobb erejét; s ezen tündökülés nélkül, minden másféle legnagyobb ismeret mellett is a klasszikus nevet elérhetni nem fogja. Nyelvideál, azaz a legnagyobb lépcsőjű és kiterjedésű nyelvismeret, ízlés és velebánás által a lehetőségig tisztává, csinossá, hajlékonyná, jelentővé és erőssé tett nyelv, előadás tehetségével egybekapcsolva, az elengedhetetlen feltétel. Sallustius és Tacitus nem azért nagyobb írók az Augusta históriát szerzett hatnál, mintha fontosabb tárgyakon dolgoztak volna; hanem azért, mert a nyelvideált elérni törekedtek. De ezen nyelvideál sem nem egyszínű és egyformájú, sem nem magán álló. Az írói különböző karakterekhez képest számtalan különböző szint és formát nyér; s mindég bizonyos alkotó lelket teszen fel; mivel minden nagy író a maga ideálját saját keblében önmaga alkotja. A homéri és klopstocki nyelv oly értelmes hangokból áll ugyan, melyek a görög és német köznyelvben feltaláltaknak: és mégis ki nem érzi, hogy nemcsak azon új találmányú öszvetett szavak, hanem a legszokottabbak is az előadás újsága, a helyheztetés mineműsége, az értelem világos vagy setét tiszta, erős vagy gyengéd meghatározása, a moduláció s száz meg száz ilyenek által, a például felhozott két nyelv birtokosaitól mintegy eredetileg látszik feltaláltaknak lennie? E nyelvalkotó tehetség kétségkívül sok lelki erőt teszen fel; az író, ki így alkot, kétségkívül temérdek behatással bír azon tárgyra, amit célá teszen; következőképpen ő azt nem mindennapi színekben, nem a közember szempontjából, s nem mint közönséges dolgot fogja felállítani. Ezért leszen a klasszikus nyelvén még a legismeretesbb tárgy is újjá s szokatlan figyelemre méltóvá; midőn a mindennapi ember tolla alól a legfontosabb tárgy is élet és mozgás, szín és erő nélkül tűnik fel, s unalmat terjeszt maga körül.

Ha prózánk állapotját ezen mértéknél fogva tekintennők, s látnók, hogy az nagyobb részint nemcsak grammatikai ismeret, de logikai öszvefűgés híjával is van; hogy vagy csontszárazsággal, vagy virágos foltok helytelen felaggatásával készült ki; hogy még a tárgy fontosságát is be nem hatás, fel nem fogás, és vagy semmit vagy kicsinyiségeket mondás által elhomályosítja: hogy az egészhez

képest előre el nem gondolt, céltalan s történetből elővett dolgok körül foglalatосkodik: akkor is csak az írók serkentését fogjuk-e szükségesnek állítani? [...] A kritika, ha céljának megfelelni akar, a literatúra egészét tükör gyanánt tartozik visszaadni. Sok ember áll meg a tükör előtt, s ezt vagy amazt, amit különben észre sem vett volna, meglátja, s vizsgálat tárgyává teszi. Így lett a német közönség Lessing, Lange, Wieland, Klopstock s mások által a Gottsched kárhozó oldalaira figyelmetessé; s egy közönséges nyelv és ízlésbeli reformáció kezdődött el; s a pálya a Schillerek és Goethék előtt megnyitottat.

[...]

Mihelyt az eddig elmondottakat egy kis figyelemmel tekintitek keresztül, azonnal látni fogjátok: miképpen én prózában és versben a művészséget teszem a kritika fő szempontjává. Azonban, midőn az írókat sok és mély ismeretszerzésre utasítottam, elejét vettem azon ellenvetésnek, mintha a tudományokat hátratenném. Tudomány kell, igenis, de tudomány művészi lélekkel és kézzel párosítva, ha literatúránknak való becsüt adni szándékozunk. Sokan azok közül, kik a *Tudományos Gyűjtemény* talpkövét megvetették, verselésünkre úgy néztek, mint a literatúra gyermekkorára, melyet elhagyni, s a komoly tudományokra férfiúi érettséggel általmenni kell. E hiedelem nálunk közönségesebb, mint gondolhatnók; s emiatt szükség emlékezetbe hozni a Plátókat, Aristotelesek, Cicerókat, Columellákat, kik a verselést gyakorolván művészi előadáshoz szoktatták magokat, s prózájokat étellel és virággal gazdagították meg. Nem ohajtom, hogy minden író verseljen; de ohajtom, hogy literatúránk, minden korain keresztül, nagy költőket számlálhasson, kik a nyelvet folyvást szépségben és erőben tartván fel, a tudományos író komoly prózájának is, öszveérés, társalkodás és visszacsugárzás által elevebb szint és lélekgyönyörködtető sajátságokat kölcsönözzenek. Lelkesedést kívánok minden írónak, aki méltó tárgyat méltólag akar előadni; s nemcsak lelkesedést pedig, hanem ízlést is. Amaz első nélkül semmi nagyot, semmi újat felhozni képes nem leszesz; ez utolsó híjával pedig tárgyat másokkal megkedveltetni nem fogod. Írók, kik iskolamesteri elhittséggel állanak fel, s olvasóikat tudatlan gyermekek gyanánt tekintvén, apróságaikat szárazon s gyermekes magyarázatokkal mondogatják el, soha sem emelik fel literatúránkat. Csak az fog mind dologhoz értő hazája fiainak, mind az idegen föld embereinek figyelmébe juthatni, ki egy tanult, és ízléssel s ítélőtehetséggel nagy mértékben bíró közönséget képzel maga előtt; s azt teljes mértékben kielégíteni törekszik. E jegyzés azonban

nem csak a könyvszerzőket, hanem az őket megítélő kritikust is illeti. Más nem ítélni idegen érdemről azon kívül, kiből magában is érdem van. Az ítélni akaró egész tudományú s gyakorlott ízlésű legyen; s tudnia kell, hogy nem arra van szükség, ha ez vagy amaz íróban mi tetszett vagy nem tetszett nékie? hanem arra, ha ez vagy amaz író bírja-e az ismereteknek, melyek tárgyához kötve vagynak, egész masszáját? s ha előadása meg egyezik-e a jónak, szépnek, nagynak és valónak egyetemi principiumival? Érzesz magadban elég erőt ezen kívánságnak eleget tehetni; s meg tudod az ízléssel egybekapcsolt erőt az iskola és előítéletek által megszentelt formákon kívül is választani: lépj fel bátran, s bár némelyek megbotránkozzanak viselkedésedben, ne szűnj meg a literatúra egész állását és menetét szemmel tartani; a nyelv klasszikai műveltségét, a szó teljes értelmében, célponttá tenni; az írói karaktereket és szempontokat ismerni tanulni; s azokkal egy viszonyban a műveket minden oldalról vizsgálatba venni, s fényt és árnyékot pragmatikai fejtegetéssel kimutatni. Ezeket tévén, lehetetlen az egészre nézve jóltevő következtetéseket nem hoznod fel; s midőn itt vagy ott egy serdülő genie gerjesztett világodnál fáklyát gyújt; midőn itt vagy ott olvasóidat figyelemre vonszod, s a közlés szerencsésebb fordulatot nyer általad; s te a jövőre kinézvén egy gazdagabb keblű generációnak származását remélheted: akkor tórd a megsértett író haragját vígasztalva; s ha kezdet emel reád, kiáltsd Themistoklesként ellenébe:

Üss, csak hallgass meg!

Cseke, 1830. dec. 26. – 1831. jan. 6.

JEGYZETEK

- * KÖLCSEY Ferenc: *Kritika* = KÖLCSEY Ferenc *válogatott művei*. Szerk. FENYŐ István, Bp., Szépirodalmi, 1975, 347–368.